

Catedràtic d'Història Moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Antoni Simon

La Diputació del General als segles medievals i moderns (1359-1714). Una institució clau en el model d'estat pactista català

Sis-cents cinquanta anys després del naixement de la Generalitat, hem demanat al professor Simon un article sobre la gènesi medieval i moderna de la principal institució política de Catalunya. El retrat sortint és el d'una institució arrelada al seu context social i nacional; plasmació d'una voluntat democratitzadora i d'autogovern que al llarg dels segles toparà amb la puixant força centralista encarnada en la figura del monarca espanyol. Al llarg dels seus 350 anys d'història serem testimonis d'un progressiu procés de consolidació, reconeixement i identificació amb el país que es traduirà en un increment de poder, representativitat i legitimitat. La seva fi, resultant de la deriva política iniciada amb la Guerra dels Segadors i conculca amb la de Guerra de Successió, caldrà veure-la alhora com una derrota de la tendència pactista de Catalunya però també com l'establiment d'una referència històrica i institucional de primer nivell que romandrà com a símbol fins a la seva recuperació, l'any 1931.

Els orígens economicofinancers de la institució. La Cort de Cervera de 1359

La Diputació del General dels segles baixmedievals i moderns va constituir una institució axial de l'ordenament polític de Catalunya abans que fos abolida per les mesures repressives que s'encadenaren a la Guerra de Successió espanyola, les quals liquidaren el règim de llibertats, constitucions i institucions pròpies de la formació històrica catalana.

En els seus orígens, la Diputació del General –coneguda des del segle XVI amb el nom de Generalitat– va ser una comissió delegada de les Corts per tal d'administrar els serveis o donatius concedits pels Braços al monarca.

En els seus orígens, la Diputació del General –també coneguda des del segle XVI amb el nom de Generalitat– va ser una comissió delegada de les Corts per tal d'administrar els serveis o donatius concedits pels Braços al monarca. Tot i que, almenys d'ençà la Cort de Montsó del 1289, ja existien delegacions dels Braços per exercir aquesta funció, la seva primitiva institucionalització data de la Cort de Cervera de l'any 1359. En el context de la guerra contra Castella (1356-1375), anomenada també dels dos Peres –car enfrontà a Pere el Cruel de Castella i Pere el Cerimoniós de la corona catalanoaragonesa–, el monarca hagué de fer diverses convocatòries de Corts per demanar donatius, els quals havien de servir per articular una força armada destinada a frenar els exercits castellans que envaïen les terres d'Aragó i València.

La delicada situació militar d'aquells anys reforçà les funcions financeres i recaptadores de la institució i, alhora, feu que acabés tenint un caràcter permanent. Per mantenir els contingents armats que lluitaven als regnes d'Aragó i València, en la Cort de Barcelona-Lleida-Tortosa de 1364-1365, es decidí fer una emissió de deute en forma de censals i violaris per valor de 100.000 lliures, creant-se per pagar les pensions uns nous impostos, anomenats «generalitats», que gravaven la producció i venda de teixits, així com la importació i exportació de diverses mercaderies. La necessitat d'administrar el deute i de recaptar els nous tributs per fer front a les obligacions financeres concretes, va propiciar la consolidació de la Diputació del General com a institució.

L'atribució de funcions polítiques i jurídiques. La Cort de Barcelona de 1413

Durant la primera meitat del segle XV assistim a un enfortiment econòmic, però també jurídic i polític de la Diputació del General. El trasbalsament de la institució monàrquica provocat per l'interregne de 1410-1412 que finí amb el Compromís de Casp, la continuïtat de les necessitats dineràries dels monarques, així com la seva freqüent absència de les terres del Principat, especialment durant el llarg regnat d'Alfons IV el Magnànim (1416-1458), en van ser les causes principals.

Després de l'interregne de 1410-1412, la debilitat inicial del rei Ferran I, el primer Trastàmara que regnava a la corona catalanoaragonesa, va donar peu a la reforma de la Diputació de la Cort de Barcelona de l'any 1413. En aquell encontre entre rei i regne, els Braços arranquen del monarca importants concessions per afermar un model de govern paccionat. Concretament, pel que fa a la Diputació del General, aquesta quedà amb una estructura orgànica molt més definida i detallada que en les etapes anteriors, restant conformat un consistori de tres diputats i tres oïdors de comptes que seria renovat per un sistema de cooptació dels magistrats sortints quan aquests haguessin finit els seus tres anys de mandat, marginant per tant al monarca d'aquest procés d'elecció. Així mateix, la Diputació del General va passar a controlar judicialment tant les causes en que poguessin estar immersos els seus oficials com les que es derivaven de les funcions que li eren atribuïdes, convertint d'aquesta manera a la Diputació en una institució autònoma de la Corona.

Després de l'interregne de 1410-1412, els Braços arranquen del monarca importants concessions per afermar un model de govern paccionat.

Però, a més, segons disposava el capítol 14 dels referents al General aprovats a la Cort de 1413, aquesta institució havia de vetllar per l'observança de les Constitucions, Usatges, Capítols de cort i lleis generals del Principat de Catalunya, assumint així unes funcions netament polítiques que tenien com a principal objectiu la defensa de la legalitat paccionada, funcions que serien refermades a la Cort de 1421-1423 i que *de facto* convertien a la Diputació del General en un important contrapès del poder reial.

Durant les dècades posteriors a la reforma de 1413, el sistema de cooptació va donar peu a abusos clientelars i desordres diversos durant els processos d'elecció, cosa que féu que en la Cort de Barcelona de 1455 s'instaurés un sistema que combinava la cooptació amb la insaculació. Els tres diputats i tres oïdors de comptes que acabaven el mandat proposaven sis candidats per cada càrrec, deixant-se després a la sort, executada per mà d'un infant que extreia el noms introduïts en rodolins o cànules de cera, l'elecció final dels futurs magistrats.

La Diputació del General als segles medievals i moderns (1359-1714)

El primer gran enfrontament amb el poder reial: la Guerra Civil de 1462-1472. Les reformes de la Diputació durant el regnat de Ferran el Catòlic

La «dualitat» de poders del règim constitucionalista català, tot i que ja donà peu a diverses topades durant les primeres dècades del segle xv, va desencadenar un conflicte obert en el regnat de Joan II (1458-1479), quan les tendències autoritàries dels Trastàmars aragonesos van entrar en un conflicte obert amb els principis polítics del pactisme català. L'empresonament del príncep Carles de Viana a finals de l'any

En la Guerra Civil de 1462-72, la Diputació va encapçalar la lluita contra el monarca i va exercir funcions governamentals plenes en el territori que controlava.

1460 per part del seu pare Joan II, tot conculcant les constitucions del Principat, fou el disparador d'unes tensions polítiques de fons, i també socials, que desembocaren en la Guerra Civil de 1462-72. Durant aquells anys de guerra, la Diputació va encapçalar la lluita contra el monarca i va exercir funcions governamentals plenes en el territori que controlava.

La victòria del bàndol reialista i la situació de ruïna en que quedà el país després de deu anys de dura guerra, van desprestigiar la Diputació i van preparar el terreny per l'intervencionisme monàrquic que caracteritzaria la política del successor de Joan II. Durant els anys inicials del regnat de Ferran el Catòlic (1479-1516), el nou monarca intervingué en diverses ocasions en la designació i supervisió dels càrrecs de la Diputació, així com també del Consell de Cent, i, en la Cort de Barcelona de l'any 1493, instaurà el sistema de la insaculació per a l'elecció dels diputats i oïdors de comptes del General. Aquesta mesura pretenia frenar l'endogamia clientelar de la institució, però també subjectar aquesta al poder reial, car Ferran es reservà la supervisió de les persones que entraven a les bosses per poder ser insaculades, les quals restarien registrades d'ençà 1493 en l'anomenat «llibre de l'ànima» del General.

L'enfortiment administratiu, econòmic i jurisdiccional de la Diputació del General al llarg del segle xvi

Després dels anys de transició del regnat de Ferran el Catòlic, en despuntar els segles de la modernitat, la Diputació del General, per la continuïtat de la seva actuació, per la seva autonomia financera i per l'exercici d'unes atribucions polítiques en augment, s'havia convertit en una institució

central de l'ordenament polític del Principat i Comtats, tot assumint el paper de corporació que exercia la representació política de la comunitat i que vetllava per garantir la legalitat constitucional.

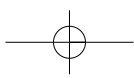
Al llarg del segle XVI, i paral·lelament a redreçament de les bases humanes i materials del Principat, colpejades amb duresa per la crisi baixmedieval, hom pot observar un creixement indiscutible del poder de la Diputació, i també del Consell de Cent, que esdevindran institucions cada vegada més representatives de la comunitat política catalana i menys del poder reial.

D'entrada, la presència «física» de la Diputació a Barcelona es consolidà amb l'àmplia reforma del palau de la Generalitat durant el darrer terç del segle XVI i, també, amb l'adquisició i habilitació de nous edificis destinats a acomplir les seves funcions fiscals; així es crearen noves cases del General a Tortosa, Girona, Cervera i Lleida i es feu una important restauració a la casa del General de Perpinyà. Aquesta política de «presència» restà reforçada

amb l'augment del personal al servei de la institució, el qual en el moment de celebrar-se les Corts de Montsó de 1585 era dotat d'unes 1.500 persones.

En l'àmbit econòmic i fiscal, indicadors com els ingressos derivats dels arrendaments de les bolles (impostos que gravaven la producció tèxtil) o els balanços comptables de la institució presentats a les distintes convocatòries de Corts, permeten endevinar un augment dels ingressos globals de la institució. Però, potser, el fet més rellevant és la capacitat de la institució d'integrar i involucrar els sectors socials en ascens d'una economia puixant i en transformació, tal com ho era l'economia catalana de la segona meitat del segle XVI. Això fou possible especialment a través d'un deute públic en expansió que, caracteritzat per la seguretat en la percepció de les pensions dels censals emesos per la Diputació, va propiciar una constant ampliació dels sectors socials implicats com a rendistes i com arrendataris del sistema fiscofinancer dependent de la Generalitat. Es tractava d'un autèntic «deute estatal» català que va possibilitar un entrelligament i una correspondència d'interessos entre la Diputació i una base social del país prou àmplia: petita noblesa i membres de l'estament eclesiàstic, però també mercaders, pagesos acomodats, menestrals i membres de les professions liberals principalment.

Al llarg del segle XVI, hom pot observar un creixement indiscutible del poder de la Diputació que esdevindrà una institució cada vegada més representativa de la comunitat política catalana.

La Diputació del General als segles medievals i moderns (1359-1714)

Altrament, hom pot detectar una sèrie d'accions per defensar, però també per expandir, el poder jurisdiccional de la Diputació, especialment en confrontació amb el Sant Ofici i la Reial Audiència. Així, al llarg del segle XVI la Diputació es dotà d'un aparell judicial i «policial» que, el 1563, sabem que tenia una presó pròpia; també la creixent utilització de la prerrogativa del «torb» per perseguir i sancionar les vulneracions de les lleis per part dels oficials reials, ens fan pensar en una institució activa, amb una dinàmica pròpia i que actuava tant defensivament com ofensivament en la seva relació amb la Corona i amb els òrgans institucionals que en depenien.

L'enfortiment polític i simbòlic de la Diputació del General

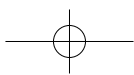
Aquesta embranzida de la Diputació, visible especialment a partir de la segona meitat de la centúria del Cinc-cents, es pot veure també en facetes de tipus polític i simbòlic. És freqüent trobar, en la literatura política catalana del segle XVI i primera meitat del segle XVII, exaltacions de la personalitat institucional de la Diputació, definida com «l'ànima», «el nervi» o

L'embranchida de la Diputació, especialment visible a partir de la segona meitat del segle XVI, es pot veure en facetes de tipus polític i simbòlic.

«el cor» de la comunitat política catalana, així com equíparacions dels diputats als pròcers o tribuns romans. En altament de la institució que va anar acompanyada de la recreació d'una simbologia política que entrelligava elements historico-llegendaris, religiosos i identitaris. Així la creu de sant Jordi es va convertir en l'emblema dels edificis, ornaments i documentació de la institució; també el protocol i cerimonial profà i religiós de la institució restà impregnat de la seva simbologia.

A més, d'ençà del segon terç del segle XVI, cal destacar que dins el pensament polític català sembla quallar una teorització sobre la naturalesa i sobre els orígens legitimadors de la Diputació del General que suposava un contrapunt a les doctrines reialistes que tradicionalment havien sustentat la tesi que la Diputació emanava d'una concessió reial i que la Corona disposava del dret suprem a intervenir-hi, tot bastint-se ara una doctrina que deslligava a la Diputació de la Corona i proclamava la seva autonomia política.

Aquesta proposició partia, d'una banda, del principi formulat primigeniament per Tomàs Mieres i desenvolupat posteriorment per Antoni Oliba, segons el qual el monarca podia realitzar una transferència o abdi-

cació de les seves regalies; així com també d'una nova concepció corporativista de la sobirania que pot resumir-se en la màxima *Rex in curia est maior se ipso*. A partir d'aquests principis, juristes com l'esmentat Antoni Oliba, primer, i Pere Boix i Joan Pere Fontanella, després, van argumentar, amb distints graus de radicalitat, que l'origen de la jurisdicció de la Diputació era fruit d'un acte de sobirania efectuat pel rei i la cort conjuntament; una concessió o transferència de jurisdicció irrevocable i per la qual el príncep no retenia cap facultat.

Aquesta vindicació de l'autonomia política de la Diputació cal relacionar-la amb el desenvolupament unes teoritzacions juridicoidelològiques d'un renovat pactisme català que, d'acord amb les tendències que experimentaren altres països d'Europa, especialment Anglaterra, va elevar les cotes de sobirania de la comunitat política catalana davant altres pols de legitimitat, especialment el poder o jurisdicció del príncep. Alternatives teòriques que, en el llinar de la Revolució catalana de 1640, arribaran a formular les propostes més rupturistes: la tesi d'una sobirania popular originària, que situava la comunitat catalana, i no en el príncep ni tampoc en el binomi comunitat-príncep, el nucli legitimador de la sobirania.

La vindicació de l'autonomia política de la Diputació cal relacionar-la amb el desenvolupament d'un renovat pactisme català.

Cap el xoc de dos models d'estat divergents. La Diputació i les «torbacions» dels anys 1587-1593

Hom ha apuntat la rellevància del regnat de Felip II de Castella, i especialment les seves dècades finals, en la conformació d'un projecte d'estat hispànic que, impulsat des del centre castellanocortesà, es caracteritzà per unes tendències absolutistes i per la seva voluntat d'uniformitzar institucionalment els regnes peninsulars. Un model d'estat que xocarà amb el de naturalesa pactista, i de forma territorialment confederal, propi de la Corona d'Aragó i de Catalunya en particular.

Al Principat les tibantors institucionals amb el poder reial, ja ben visibles d'ençà l'equador de la centúria del Cinc-cents, van tenir com a moment culminant les «torbacions» dels anys 1587-1593, data clau de «fractura política» entre les institucions catalanes i la dinastia dels Àustries que situaria les relacions entre rei i regne en el pendent de la revolució de 1640.

Les «torbacions» dels anys 1587-1593, data clau de «fractura política» entre les institucions catalanes i la dinastia dels Àustries, situaria les relacions entre rei i regne en el pendent de la revolució de 1640.

Una Diputació del General socialment enfortida per les Juntes de Braços i les Divuitenes creades en les mesures del «nou redreç» de la institució aprovades a les Corts de 1585, va entrar en aquell període en dues espirals de confrontació amb les institucions representatives del poder reial a Catalunya, especialment amb la tercera sala de l'Audiència. La primera topada es desencadenà arran de la visita o el procediment de control efectuat contra Joan de Queralt, significat partidari realista que havia estat diputat militar en el trienni de 1584-1587. Queralt, en connivència amb el virrei Manrique de Lara i amb el nucli proreialista de juristes de l'Audiència, s'havia encarregat que les constitucions aprovades a les corts de 1585 fossin impreses l'any següent amb manipulacions favorables al poder reial. La seva persecució i captura, efectuada finalment el maig del 1588 per part dels oficials del General, desfermà una cursa de processaments, multes i detencions que afectà tant els partidaris del rei com els de la Diputació. La unitat institucional catalana (el Consell de Cent secundà la Diputació i les Juntes de Braços) propicià un acord o *assiento* que, signat el febrer de 1589, posà fi als litigis, tot anul·lant els procediments incoats per ambdós bàndols. A contracor, Felip II hagué de transigir amb un ajustament pactat d'igual a igual amb la Diputació.

Tanmateix, la revenja del monarca Catòlic no tardaria a produir-se. L'any 1591, arran de l'empresonament de tres oficials reials per part de la Diputació –els quals, al seu torn, eren acusats d'unes captures il·legals–, el Consell d'Aragó, amb el vistiplau de Felip II, va encarregar al recentment nomenat virrei Pedro Luis Galcerán de Borja, mestre de Montesa, que, en arribar a Barcelona, fes capturar el diputat militar Joan Granollacs i altres implicats en les detencions dels oficials reials. Granollacs i els partidaris de plantar cara als abusos de la jurisdicció reial es tancaren al Palau de la Generalitat durant quasi onze mesos. Finalment, però, el temor que els esdeveniments de Catalunya acabessin amb el mateix rigor militar que Felip II havia aplicat a les alteracions aragoneses –les qual comportaren l'execució, entre altres, de Juan de Lanuza– va desintegrar el partit resistent de les institucions catalanes. Joan Granollacs fugí a França, els seus partidaris foren

perseguits i, el febrer de 1593, una pragmàtica reial va suspendre els capítols 7, 13 i 34 del redreç parlamentari de 1585.

Els episodis de les «torbacions» de 1587-1593 tenen una important transcendència políticourídica, car van suposar el qüestionament de la preeminència de la jurisdicció reial a Catalunya i foren l'esca d'altres polèmiques constitucionals sobre la *potestas iuriscendi* del rei que se succeïran fins a la revolució de 1640, definint-se dues «parts» o blocs polític enfrontats: d'una banda, rei-Consell d'Aragó-virrei-Audiència, de l'altra, Braços-Diputació-Consell de Cent.

La Generalitat de Pau Claris i el «moment republicà» de 1640-1641

Quan a partir de 1635 Catalunya es convertí en front de guerra en la lluita francoespanyola per l'hegemonia d'Europa, el factor militar posà finalment la metxa i la guspira que feren explotar les tensions institucionals i jurisdiccionals ja ben palesades a les fracassades Corts de 1626-1632.

La Diputació del General, encapçalada per Pau Claris d'ençà el mes de juliol de 1638, assumí com una funció pública la denúncia dels tropells i excessos que comportava la massiva presència militar en les viles i universitats del Principat i Comtats. Després de la costosa campanya de recuperació de la fortalesa de Salses, culminada el gener de 1640, el ministeri del comte-duc d'Olivares pressionà simultàniament als sectors pagesos i populars amb uns allotjaments inconstitucionals i desmesurats, i, alhora, intentà decapitar a través de diverses detencions els dirigents catalans que s'havien oposat més decididament a les directrius del govern central, entre ells el diputat militar Francesc Tamarit.

La reacció que produí aquesta estratègia fou, primer, una forta explosió social i, després, una resposta política per la qual els dirigents catalans, utilitzant la força de la revolta popular, alliberaren el diputat militar de les presons reials. Aquests fets foren decisius per que el ministeri d'Olivares es decidís per una opció repressiva armada, tot enviant contra Catalunya un exèrcit de més de 30.000 homes. Davant aquest perill, Pau Claris convocà una Junta General de Braços per tal de legitimar i organitzar la resistència armada, i, alhora, negocià amb Lluís XIII de França i el cardenal Richelieu

Els episodis de les «torbacions» van suposar el qüestionament de la preeminència de la jurisdicció reial a Catalunya.

La Diputació del General als segles medievals i moderns (1359-1714)

un tractat d'ajut militar que, finalment, atesa la debilitat militar catalana, acabaria amb el lliurament de Catalunya a la potència francesa.

Amb la convocatòria, per part de Pau Claris, de la Junta General de Braços el 10 de setembre de 1640, s'inicià pròpiament el procés revolucionari català, el qual si bé en la teoria política no agafà una forma explícitament

Després de la caiguda de Barcelona l'octubre de 1652 a mans de les tropes hispanes, es va retallar substancialment l'autogovern de les institucions catalanes.

republicana –ja que simplement deixà en vagància la sobirania reial–, sí que en la pràctica política actuà com un poder plenament sobirà. Entre el 10 de setembre de 1640 i el 30 de desembre de 1641 –data en què Lluís XIII jurà, a través del mariscal Brezé, les lleis i constitucions del Principat–, els representants estamentals dels Braços catalans designaren oficials per impartir la justícia i administrar el territori, reclutaren i organitzaren una milícia catalana, implantaren i recaptaren nous impostos, encunyaren moneda i es lliuraren a la sobirania de Lluís XIII de França després d'haver trencat els lligams de fidelitat que els vinculaven a Felip IV.

La victòria alliberadora de la batalla de Montjuïc (gener de 1641) atuà l'acció punitiva de l'expedició espanyola, però l'aposta d'involucrar Catalunya en el joc de la política internacional europea, va fer que durant una llarga guerra que no finí fins el Tractat dels Pirineus de 1659, les terres del Principat i Comtats es convertissin en un disputat camp de batalla de les dues grans potències militars i polítiques del moment.

La Diputació del General entre dues guerres. La fi de la institució

Després de la caiguda de Barcelona l'octubre de 1652 a mans de les tropes hispanes de Joan Josep d'Àustria, es va retallar substancialment l'autogovern de les institucions catalanes, car Felip IV es reservà per ell i per als seus successors el control de les insaculacions de la Diputació i també del govern municipal de Barcelona.

Tanmateix, després de 1652, malgrat el control que la Corona exercia sobre les insaculacions i també malgrat la retallada de la capacitat fiscal de la institució –derivada tant de l'ofensiva del fisc reial com de la pèrdua de les bolles i generalitats dels Comtats de Rosselló i Cerdanya–, la Diputació no abandonà la seva cultura constitucionalista. Les queixes perquè Carles II no venia a jurar les constitucions i per la no celebració de les

corts; la invocació dels privilegis d'estrangeria quan la corona aprovisionava els bisbats catalans i d'altres dignitats eclesiàstiques amb no «naturals» catalans, les protestes contra la renovació il·legal del mandat d'alguns veguers i oficials reials o les denúncies contra les actuacions arbitràries del tribunal de la Inquisició, son algunes de les actuacions més repetides durant la segona meitat del segle XVII. Amb tot, indubtablement, el tema principal de conflicte amb el poder virregnal fou el dels allotjaments i els excessos dels exèrcits hispànics acantonats al Principat, tema que el 1687, en plena revol·ta dels «barretines» (1687-1689) provocà la destitució del diputats eclesiàstic Antoni Saiol i de l'oïdor militar Josep Sitges pel poder reial, els quals foren restituïts en els seus càrrecs un any després per la forta pressió popular i pagesa.

Amb tot, durant aquest període la característica de la trajectòria de la institució és la pèrdua de força econòmica i política, restant englobada la Diputació en les conferències dels anomenats «Tres Comuns» (Generalitat, Consell de Cent i Braç Militar) que d'ençà els anys finals del segle XVII es convertiren en el principal poder representatiu de la comunitat política catalana.

La «minorització» política de la Diputació davant els altres dos comuns –el Consell de Cent i el Braç Militar– es va accentuar durant els anys de la Guerra de Successió. Significativament la Junta de Braços que, l'estiu de 1713, decidí la continuació de la lluita contra els exèrcits borbònics després de l'abandonament de Catalunya per les potències aliades, fou convocada a iniciativa de la Conferència dels Tres Comuns; restant també en un pla secundari en aquells darrers temps de l'autogovern català Josep Vilamala, sagristà de Sant Esteve de Banyoles i últim president de la Generalitat històrica.

Tanmateix, aquest final més aviat gris de la institució no pot fer oblidar que, durant més de tres segles i mig, la Diputació del General fou una institució cabdal d'un model d'estat de naturalesa constitucionalista; el qual en limitar l'acció de govern mitjançant el dret i propugnar un sistema d'equilibri de poders, ha marcat d'una manera decisiva la trajectòria històrica de Catalunya fins als nostres dies.

La Diputació del General fou una institució cabdal d'un model d'estat de naturalesa constitucionalista.